

Михайлов В. В.

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Конспект лекцій



Міністерство освіти і науки України
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

Володимир Михайлов

Історія та культура України

Конспект лекцій

для здобувачів СВО «Бакалавр»
заочної форми навчання
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Мелітополь
2020

УДК [94+008](477)(075.8)
М 69

Рецензенти:

кандидат історичних наук, доцент **А.М. Крилова**;
кандидат педагогічних наук, доцент **Г.Г. Тараненко**

Рекомендовано до друку
вченою радою ННІ ЗУП
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного
(протокол № 6 від 11 березня 2020 р.)

Михайлов В. В.

М 69 Історія та культура України : конспект лекцій для здобувачів СВО
«Бакалавр» заочної форми навчання галузі знань 07 «Управління та
адміністрування». Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. 142 с.

У конспекті лекцій на основі сучасних підходів пізнання минулого, стислою й доступною мовою розглядаються найважливіші віхи і події української історії та культури з давніх часів до сьогодення. До кожного розділу подано список літератури та контрольних запитань. Для студентів СВО «Бакалавр» заочної форми навчання галузі знань 07 «Управління та адміністрування», а також усіх, хто цікавиться вітчизняною історією.

© В.В. Михайлов, 2020

ПЕРЕДМОВА

В умовах глибокої трансформації українського суспільства, суттєво ускладненої системною внутрішньою кризою, болісним звільненням від одіозних нашарувань радянської спадщини, дедалі зростає значущість соціально-гуманітарної компоненти у формуванні нової генерації дипломованих фахівців. Йдеться про засвоєння студентством під час навчання в університеті фундаментальних світоглядних орієнтирів, морально-етичних і духовних традицій українського народу, загальних імперативів свободи, добра, краси, толерантності, справедливості. Саме цей спадкоємний зв'язок поколінь у поєднанні із солідною фаховою підготовкою, «міцним внутрішнім стрижнем» людини є результатом її постійного виховання, формування в ній загальноприйнятих рис культурної, інтелектуальної особистості, громадянина, в усі часи та епохи був і залишається запорукою прогресивного поступу цивілізації.

Мета вивчення курсу – засвоєння та розуміння студентами історії виникнення та формування українського народу та української державності, утвердження національної самобутності, висвітлення політичної діяльності соціальних груп в Україні на відповідних етапах історичного розвитку; вивчення здобутків української матеріальної та духовної культури від її витоків до сьогодення, визначення ролі і місця вітчизняної культури у світовій та європейській культурній спадщині.

Завдання курсу полягає в тому, щоб на основі наукових принципів, насамперед, принципу історизму, поглядів учених істориків, прогресивних вітчизняних та зарубіжних авторів, об'єктивно вивчити явища та процеси в історії суспільно-політичного і культурного життя України в зв'язку з розвитком світової цивілізації; сформулювати громадянські якості – патріотизм та повагу до Батьківщини; показати роль народу і окремих особистостей в розвитку суспільства; пізнати моральні і етичні цінності людства в їх розвитку, зрозуміти такі категорії, як честь, обов'язок перед суспільством.

Готуючи навчальне видання, автор виходив з того, що українська історія та культура це нерозривні, органічні складові нашого минулого, а тому вони й мають розглядатися в загальному контексті його вивчення.

Структурно конспект лекцій складається із 12 тем, обумовлених відповідною періодизацією української історії. Запропонована схема вивчення навчального курсу дасть можливість студентам зорієнтуватися в подієвих і хронологічних картинах вітчизняного історичного процесу, а отже, добре засвоїти програмний матеріал.

Тема 1. Вступ до курсу. Давня історія України

1. Історія як наука. Поняття «культура»
2. Первісне суспільство
3. Перші державні утворення на українських землях
4. Східні слов'яни

Історія як наука. Поняття «культура»

Історія (з грецької – розповідь, оповідання) – наука, що вивчає в хронологічній послідовності закономірності та конкретний розвиток людських спільнот та окремих осіб на основі дослідження фактів та явищ.

Історія України – частина загальнолюдської історії, що вивчає суспільне буття українського етносу та інших людей на теренах України з часів їх появи до сьогодення.

Предметом навчального курсу «Історія та культура України» є наука про появу людей на території сучасної України, їх розселення та спосіб життя, етногенез українського народу, його стосунки з іншими народами, матеріальний та духовний розвиток, боротьбу за свою незалежність.

Історія тісно пов'язана з іншими науками зокрема, з філософією, політологією, психологією, соціологією, юридичними науками, економічною науковою теорією, математикою, філологією тощо. Проте відміну від них вона розглядає процес розвитку суспільства в цілому, аналізує всю сукупність явищ суспільного життя, всі її боки (економіку, політику, культуру, побут тощо).

У сучасній гуманітарній науці існують два основні підходи до розуміння суспільного розвитку – формаційний та цивілізаційний. Основною проблемою, на вирішення якої вони націлені, є спрямованість історичного процесу. Згідно з *формаційним підходом*: історія це послідовний процес переходу від слабо розвиненої до більш досконалої формації: первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична. Формаційна теорія ґрунтується на розумінні суспільства як соціально-економічної системи. Одним з ключових моментів формаційної концепції є спосіб виробництва, що визначає характер суспільних відносин.

Цивілізаційний підхід не передбачає послідовного сценарію історичного розвитку, заперечує наявність єдиних закономірностей для загальносвітового історичного процесу. Історія розглядається як сукупність локальних цивілізацій – соціокультурних систем, породжених конкретними умовами діяльності, особливостями людей, що населяють даний регіон та

певним чином взаємодіють між собою в масштабах світової історії. **Цивілізація** це історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливою формою виробництва і відповідною духовною культурою людей.

Цілісну теорію, що прагнула пояснити розвиток людства з цивілізаційних позицій запропонував **А. Тойнбі** (1889-1975). Він виділив 36 цивілізацій, у 12-томному «*Дослідженні історії*» детально описав 21 локальну цивілізацію, які охоплювали 16 регіонів. У ХХ ст. з них залишилося вісім: візантійська, російсько-ортодоксальна, ісламська, індуська, далекосхідна (Південно-Східна Азія), китайська, японо-корейська і західна.

Простою і разом з тим найбільш універсальною періодизацією є **хронологічна**. Періодизація історії України за хронологічним принципом, хоч і з невеликими відмінностями, проте практично відповідає періодизації всесвітньої історії (історії Європи):

- ✓ Давня історія України (1 млн. років тому – V ст. н.е.).
- ✓ Середньовічна історія України (V ст. – 1569 р.).
- ✓ Нова історія України (1569 – 1914 рр.).
- ✓ Новітня Історія України (1914 р. – сьогодні).

Першою спробою загальної періодизації історії України була **концепція М. Грушевського**, викладена у статті «Звичайна схема «русскої» історії і справа раціонального укладу історії Східного Слов'янства» (1904 р.). Категорично заперечуючи домагання Москви на давньоруську спадщину, дослідник називає єдиним спадкоємцем Києва «українсько-руську народність».

Термін «культура» походить від латинського слова «culturare», що в перекладі означає «вирощений», «оброблений», «доведений до досконалості». Відповідно до сер. I ст. до н.е. даний термін пов'язувався саме із землеробством. Поступово поняття «культура» поширюється на інші сфери людської діяльності, такі як виховання та навчання. Відомий римський оратор **Марк Тулій Цицерон** у своїй праці «Тускуланські бесіди» (45 р. до н.е.) називає філософію «культурою душі». Як самостійна наукова категорія «культура» фіксується вперше у працях німецького юриста **С. Пуфендорфа** (1632-1694), який використовував цей термін для визначення різноманітних результатів людської діяльності.

Дефініція «культура» багатогранне і може вживатися у різноманітніших значеннях. Тим не менш, можна дати узагальнююче визначення дефініції «**культура**» – сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством протягом усієї історії, яка визначає рівень розвитку суспільства, а також сам процес творення та розподілу цих цінностей.

Первісне суспільство

У розвитку давньої історії України, залежно від матеріалу та технології виготовлення знарядь праці, можна виділити декілька значних періодів (археологічна періодизація):

1. Кам'яний вік (1 млн. років тому – 4 тис. років тому)
 - а). Палеоліт (1 млн. років тому – 11 тис. років тому)
 - ранній (1 млн. років тому – 150 тис. років тому)
 - середній (150 тис. років тому – 40 тис. років тому)
 - пізній (40 тис. років тому – 11 тис. років тому)
 - б). Мезоліт (10 – 6 тис. до н.е.)
 - в). Неоліт (6 – 4 тис. до н.е.)
2. Мідно-кам'яний вік або енеоліт (IV – III тис. до н.е.)
3. Бронзовий вік (II тис. до н.е. – поч. I тис. до н.е.)
4. Ранній залізний вік (IX ст. до н. е. – IV ст. н.е.)

Палеоліт. Найдавніший період в історії людства, протягом якого відбулись великі зміни: значно змінилися фізичні типи людей і відносини між ними, удосконалились знаряддя праці. Клімат у ранньому палеоліті був близьким до субтропічного. Близько *1 млн. р. тому* первісні люди – **архантропи** з'являються на території України. Головними знаряддями праці були чопери і ручні рубила, які виготовлялись з каменю. Люди жили невеликими групами, постійно пересувалися з місця на місце в пошуках їжі. Господарство мало привласнюючий характер і складалося з полювання та збиральництва. Формою соціальної організації архантропів було первісне людське стадо. Територія сучасної України багата на знахідки періоду раннього палеоліту: досліджено стоянки поблизу с. Королеве на Закарпатті, с. Лука-Врублівецька і с. Сокіл на Дністрі, в печері Кіік-Коба в Криму тощо.

Приблизно 150 тис. років тому клімат на планеті зазнав істотних змін – розпочалося найбільше в історії похолодання – рісське (дніпровське) зледеніння. З початку **середнього палеоліту** значна частина території України опинилася під льодовим панциром потужністю понад 600 метрів.

Внаслідок еволюції на зміну архантропам приходять **неандертальці** – кремезні, невисокого зросту (близько 160 см), з об'ємом мозку близько 1400 см³. Найголовнішим здобутком людини середнього палеоліту було самостійне видобування вогню. Неандертальці навчилися будувати наземні житла, виготовляти одяг із шкур тварин. Усього на території України знайдено близько 200 середньопалеолітичних стоянок. Найвідоміші з них: Антонівка на Донбасі, Молодово на Дністрі, Рихта на Волині, Кіік-Коба та Холодний Грот у Криму.